

РОЛЬ ТА МІСЦЕ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЕКОНОМІЦІ ДЕРЖАВИ

Мале підприємництво відіграє важливу роль у формуванні конкурентного середовища, що для нашої високомонополізованої економіки має першочергове значення. Діяльність на ринку, швидке реагування на зміну кон'юнктури цього ринку, безпосередній зв'язок зі споживачем, вузька спеціалізація на певному сегменті ринку товарів і послуг є перевагами малого підприємства, що підвищує стійкість на внутрішньому ринку, але при певних умовах стають недоліками, які стримують його розвиток.

Малое предпринимательство играет важную роль у формировании конкурентной среды, что для нашей высокомонополизированной экономики имеет первостепенное значение. Деятельность на рынке, быстрое реагирование на смену конъюнктуры этого рынка, непосредственная связь с потребителем, узкая специализация на определенном сегменте рынка товаров и услуг являются преимуществами малого предприятия, что повышает стойкость на внутреннем рынке, но при определенных условиях становятся недостатками, сдерживающими его развитие.

The small enterprise acts part in forming of competition environment, that for our high-monopolized economy has the primary value. Activity at the market, rapid reacting on changing of the state of affairs of this market, direct connection with an user, narrow specialization, on the certain segment of market of goods and services are all these scopes of small enterprise are his advantages, that promotes firmness at the internal market, but at certain terms become failings retentive his development.

Ключові слова: мале підприємництво, підприємницька діяльність, підприємець.

На сучасному етапі Україна переживає складний процес докорінного реформування свого правопорядку і його адаптації до нових соціально-економічних умов. Перехід до нового типу економічних відносин є неоднозначним і суперечливим. Особливо багато проблем у законотворчій практиці виникає при вирішенні питань регулювання підприємницької діяльності в умовах перехідного до ринкової економіки періоду.

Сфера підприємницької діяльності є специфічним механізмом соціально-економічного життя суспільства, який стимулює: розвиток конкуренції, запровадження великими компаніями нової техніки і технології виробництва, покращення ефективності виробництва та економіки країни в цілому. Політика держави у регулюванні підприємницької діяльності полягає у збалансуванні інтересів держави та бізнесу, оптимальних умов для підприємницької діяльності та збільшення конкурентоздатності малого підприємництва.

Від розвитку підприємств залежить функціонування економіки країни в цілому, однак в Україні досі не розроблена чітка стратегія регулювання та не обґрунтована програма розвитку цієї форми господарювання, недосконалою є система фінансування та матеріально-технічного забезпечення становлення і розвитку бізнесу, невідпрацьованими залишаються правові й організаційні питання діяльності фірм. Тому для розширення підприємницької діяльності та стійкого розвитку в умовах економічної ситуації країни дуже важливим є аналіз світового досвіду діяльності підприємств та можливість його використання в Україні.

Істотне значення ролі та місця підприємницької діяльності викликає

неабиякий інтерес до різних її аспектів. Перші спроби теоретичного осмислення цього явища почалися з XVII століття. Вагомий внесок у дослідження підприємництва протягом XVIII-XIX століття зробили відомі західні вчені Р.Кантільйон, А.Сміт, Д.Рікардо, Ж.Б.Сей, К.Маркс, А.Маршалл, а на початку XX століття – М.Вебер, В.Зомбарт, Й.Шумпетер, Ф.Хайєк та інші.

Проблемам розвитку малого підприємництва присвячені праці таких відомих українських вчених: А.Барановського, М.Білика, З.Варналія, Л.Воротіної, І.Ганечко, Ю.Єханурова, О.Жука, Н.Кожевіної, В.Корнеєва, О.Кузьміна, Н.Лесик, Д.Ляпіна, С.Реверчука, Н.Савки, О.Титаренко, О.Хорольського, В.Черняка, Ю.Юрченко. В Росії висвітленням цих питань займалися: В.Афанасьєв, А.Блінов, В.Ічитовкін, П.Мягков, В.Рубе, В.Савченко, А.Шулус. Західна економічна думка представлена дослідженнями П.Бернса, Й.Ворста, П.Друкера, П.Равантлоу, Д.Сторєя, П.Хейне, Г.Хоскінга, Й.Шумпетера та інших вчених.

Перехід від централізовано керованої системи господарства до ринкової зробив проблему підприємництва, у тому числі малого, предметом інтенсивних наукових досліджень і дискусій. З розвитком цього сектора економіки пов'язують перспективи виходу вітчизняної економіки з кризи, забезпечення стійких темпів економічного росту, формування цивілізованих ринкових відносин.

Мале підприємництво – це особливий сектор економіки, утворений сукупністю малих підприємств і виступає у якості специфічної соціально-економічної форми дрібного виробництва в умовах ринку. Мале підприємство існує об'єктивно і розвивається як деяка цілісність, як сектор економіки національного та місцевого масштабів. Мале підприємництво є особливим видом діяльності, який заснований на ініціативній, інноваційній, ризиковій основі з метою одержання підприємницького доходу.

Малі підприємства є найбільш вигідною, гнучкою і динамічною формою реалізації підприємницької діяльності, дозволяє вільно реалізувати діловий і творчий потенціали, отримувати досить високі заробітки. Створення мережі подібних підприємств є необхідною умовою формування економічного середовища, що сприяє виникненню конкуренції товаровиробників, розвитку ринкових відносин, протидії монополізму великих фірм у різних видах діяльності. Малі підприємства здатні швидко реагувати на зміну попиту, перебудовувати номенклатуру і асортимент продукції, найбільш сприйнятливі до технічних новинок, забезпечують високу ефективність і швидку окупність витрат. Цілями створення малих підприємств, або підприємств малого бізнесу, є:

- а) активізація структурної перебудови економіки;
- б) насичення споживчого ринку товарами;
- в) подолання галузевого і регіонального монополізму;
- г) розширення конкуренції;

д) створення матеріальної основи для працевлаштування працівників, які вивільняються з діючих підприємств;

е) зміцнення економічної бази місцевих органів влади;

ж) розвиток сіл, невеликих міст;

Соціальна значимість малого бізнесу визначається масовістю групи дрібних власників – власників малих підприємств та їх найманих працівників, загальна чисельність яких є однією з найбільш істотних якісних характеристик будь-якої країни з розвиненою ринковою економікою. Саме ця група діяльного населення обслуговує основну масу споживачів, виробляючи комплекс продуктів і послуг відповідно до швидко мінливих вимог ринку.

Невід'ємним елементом ринкового господарювання, однією з найактивніших форм економічної діяльності є підприємництво або особливий тип господарювання.

Теорія підприємництва зародилась ще у XVIII столітті. Першим термін «підприємець» запровадив англійський економіст Р. Кантильон. Він розглядав підприємництво як особливий вид новаторської діяльності, пов'язаної із ризиком. Підприємця характеризував як людину, що бере на себе ризик, пов'язаний із організацією нового виробництва, впровадженням у нього нової ідеї, із витратами, котрі можуть себе не окупити.

Адам Сміт характеризував підприємця як власника, який йде на економічний ризик заради реалізації певної комерційної ідеї і одержання прибутку. Він сам планує, організовує виробництво і розпоряджається його результатами.

Наступний крок в аналізі підприємницької діяльності здійснив видатний французький економіст Ж.Б. Сей. Він розглядав підприємництво як раціональну і водночас творчу діяльність щодо комбінування факторів виробництва.

Вагомий внесок у теорію підприємництва зробив економіст австрійської школи ХХ ст. Йозеф Шумпетер. Він найбільш влучно сформулював найхарактерніші риси підприємця, перелічивши його головні функції: виготовлення нового блага або нової якості певного блага; освоєння нового ринку збуту; отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів і запровадження нового методу виробництва; проведення відповідної реорганізації. Для того, щоб здійснювати постійний пошук нових способів комбінації ресурсів, слід, на думку Шумпетера, мати відповідні якості: волю і здібності; виділити визначальні моменти діяльності, бачити їх у реальному світлі; бути спроможним «плисти проти течії», долаючи опір соціальних сил; здійснювати вплив на інших результатами успіху, духовною свободою, витратами сил і енергії.

У Господарському Кодексі України підприємництво визначається як «господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку» [1].

На сьогодні не існує єдиного визначення терміна підприємницької діяльності, кожен вчений розуміє цей термін по-своєму.

Американський вчений Роберт Хизрич визначає «підприємництво як процес створення чогось нового, що має вартість, а підприємця — як людини, що витрачає на цей весь необхідний час і сили, бере на себе весь фінансовий, психологічний і соціальний ризик, одержуючи в нагороду гроші і задоволення досягнутим» [2, с.17]. Як виявляється із самого визначення, «малий бізнес» – це підприємницька діяльність, здійснювана суб'єктами ринкової економіки при певних встановлених законах, державними органами або іншими представницькими організаціями критеріях, конституціонуючих сутність цього поняття [5, с.58-64]. Як показує світова практика, основним критеріальним показником, на основі якого підприємства різних організаційно-правових форм відносяться до суб'єктів малого підприємництва, є насамперед середня чисельність працівників, зайнятих за звітний період на підприємстві. Більшість вчених під малим бізнесом розуміють діяльність, яка здійснювана невеликою групою осіб, або підприємство, кероване одним власником.

Кожний відомий вчений дає своє визначення терміну підприємницької діяльності. Для того, щоб зрозуміти сутність цього терміну необхідно ознайомитись з тим, що вкладають у зміст цього поняття учені-економісти, і на основі їх визначень виділити основні ознаки властиві підприємницькій діяльності. Роль малого підприємництва в економічному житті країн з ринковою системою господарювання визначається тим, що в цьому секторі економіки діє переважна більшість підприємств, зосереджена велика частина економічно активного населення і проводиться приблизно половина валового внутрішнього продукту. Сектор малого підприємництва характеризується високою мобільністю у реагуванні на всі кризові ситуації, що відбуваються на мікро- та макрорівнях. Значна частина комерційних організацій індустрії охорони здоров'я відноситься до категорії малих.

Малими підприємствами (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятистам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Виділено два аспекти малого підприємництва. По-перше, це особливий сектор економіки національного, регіонального і місцевого масштабів, утворений сукупністю малих підприємств і виступає в якості специфічної соціально-економічної форми дрібного виробництва в умовах ринку. Підхід до малого підприємництва як сектору економіки заснований на єдності двох сторін суспільного виробництва: організаційно-технічній і соціально-економічній. По-друге, мале підприємництво є особливим видом діяльності, який заснований на ініціативній, інноваційній, ризиковій основі з метою

одержання підприємницького доходу, і найбільш повно розкривається через характеристику її суб'єкта, тобто підприємця.

Отже, значення малого підприємництва у ринковій економіці дуже велике. Без малого бізнесу ринкова економіка ні функціонувати, ні розвиватися не в змозі. Становлення та розвиток його є однією з основних проблем економічної політики в умовах переходу від адміністративно-командної економіки до нормальної ринкової економіки. Мале підприємництво у ринковій економіці – головний сектор, що визначає темпи економічного росту, структуру і якість валового національного продукту.

Розвиток інтеграції і партнерських відносин пов'язаний конкретною вигодою, що вимагає стійкої й ефективної системи кооперативних зв'язків. Великі підприємства створюють основу для стабільності і керованості ринкової економіки країни, відкривають шлях до широкомасштабної реалізації науково-технічних новацій, а малий бізнес забезпечує виробництву гнучкість й індивідуалізацію.

В умовах дестабілізації економіки саме малі господарські структури не вимагають великих стартових інвестицій, володіють швидкою окупністю витрат, більш активні в інноваційній діяльності, здатні при певній підтримці стимулювати структурну перебудову економіки, розвиток економічної конкуренції, сприяти ослабленню монополізму, створювати додаткові робочі місця, насичувати ринок товарами і послугами.

Мале підприємство оперативно реагує на зміни кон'юнктури. Ця гнучкість має особливе значення внаслідок швидкої індивідуалізації і диференціації споживчого попиту, розширення номенклатури промислових товарів і послуг. Сприяючи прискореній реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукомісткої продукції, мале підприємництво виступає провідником НТП. Важливу роль у ринковій економіці мале підприємництво відіграє у сфері інновацій. Завдяки своїм потенційним можливостям малі підприємства швидко міняють асортимент продукції, що випускається, і перелік послуг, що надаються, прагнуть отримати швидко прибуток, розширити експортні постачання, орієнтуються на нововведення. Це підтверджується історією створення багатьох високотехнологічних виробництв, великих фірм (наприклад Microsoft), що починали як малі підприємства.

У вирішенні проблем зайнятості населення малий бізнес відіграє особливо важливу роль. Рівень зайнятості населення – синтетичний показник стану економіки будь-якої країни. З одного боку, він характеризує ефективність використання трудового потенціалу, а з іншого – ступінь соціальної напруженості. Навіть у високорозвинених країнах, здатних забезпечити нормальний прожитковий мінімум для незайнятих громадян, виникають серйозні проблеми. Це втрата кваліфікаційного потенціалу, ослаблення в незайнятого населення мотивації до праці і навчання.

На малих підприємствах наявні великі можливості для організації роботи за

індивідуальним графіком для неповного робочого дня. Отже, створюються робочі місця для жінок, учнів, пенсіонерів, інвалідів. Оплата їхньої праці сприяє скороченню частки населення, що має доходи нижчі прожиткового рівня. Малі підприємства мають низку переваг в управлінні: відсутність твердої ієрархії, простота комунікації, можливість швидкого коректування цілей. Тому собівартість виробництва продукції в малому бізнесі нижча, ніж у великому при високій якості виробленої продукції і послуг.

Таким чином, з погляду впливу малого підприємництва на ресурсні і збутові ринки, можна говорити про його роль як:

✓ великого роботодавця, що використовує робочу силу вразливих шарів (жінок, депортованих народів, іммігрантів, інвалідів та ін.) і виконує важливу соціальну функцію;

✓ впливового споживача, що здійснює значні закупівлі для власних виробничих потреб;

✓ гнучкого виробника, що оперативно реагує на зміни кон'юнктури ринку і надає ринковій економіці необхідну еластичність.

Так, дослідження впливу малого підприємництва на різноманітні суспільні процеси дозволяють зробити висновок про об'єктивно високу соціально-економічну значимість його функцій.

Отже, малі підприємства забезпечують необхідну мобільність в умовах ринку, створюють глибоку спеціалізацію і кооперацію, без яких немислима його висока ефективність. Малий бізнес здатний не тільки швидко заповнювати ніші, що утворюються в споживчій сфері, але і порівняно швидко окупатися, створювати атмосферу конкуренції, дух підприємництва, без яких ринкова економіка неможлива.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України [Текст] : офіц. текст : за станом на 20 січня 2007 р. – Х. : Одісей, 2007. – 240с.
2. Бесчасний Л.К., Мельник В.П. Формування інноваційної моделі економічного зростання в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №7.
3. Гнатцов О.Г. Малий бізнес в Україні: від стратегії зростання до стратегії розвитку/Збірник матеріалів конференції „Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні”, УПСК, 2006. – С.61-65.
4. Микитюк О.І. "Фінансове забезпечення розвитку малих підприємств"/ Фінанси України. – 1999р. - №6. – С.55-61.
5. Новіков Б. В. Основи адміністративного менеджменту: Навч. посіб. [Текст] / Б.В. Новіков, Г.Ф. Сініок, П.В. Круш. - К.: Центр навч. літ-ри, 2004. - 560 с.
6. Яворівський Г.Й. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні/Збірник матеріалів конференції „Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні”. – УПСК, 2006. – С.52-54.